

Jaarverslag Stichting M.E.E.R.Groen 2015

Wandelboswerkgroep 2015: Ecologisch beheer is o.a uitsteken en niet afmaaien zoals de 15 jaar daarvoor

Verkort Jaarverslag Stichting M.E.E.R.Groen 2015

MEERGroen is in september 2011 opgericht. Dit is het 4e jaarverslag.

Inhoudsopgave

		blz
Hoofdstuk 1: Inleiding		
1.1	Algemeen	2
1.2	De relatie Heimanshof en MEERGroen	2
1.3	Organisatie	
Hoofdstuk 2: Ontwikkeling deelname aan MEERGroen		6
Hoofdstuk 3: Werkzaamheden: inhoudelijk		11
3.1	Weg gevallen projecten	11
3.2	Nieuwe projecten	
3.3	Toelichting bij de soorten projecten en de nieuwe projecten	
3.3.1	Organisatie	12
3.3.2	Natuurmarketing	13
3.3.3	Beheer projecten	14
3.3.4	Bouwprojecten	16
3.3.5	Stadslandbouw	17
3.3.6	Educatie	18

Hoofdstuk 1: Inleiding

Dit is het inhoudelijke jaarverslag.

Het financiële jaarverslag wordt apart op gemaakt door de accountant.

1.1 Algemeen

Dit is het 4e jaarverslag van Stichting MEERGroen. In de vorige jaarverslagen is uit gebreid stil gedaan bij de doelen en werk wijze. Deze doelen en werk wijze veranderen niet wezenlijk. Daarom wordt hiervoor verwezen naar deze jaarverslagen en wordt in dit verslag geconcentreerd op de concrete ontwikkelingen in 2015. Deze waren niet gunstig. Na een stormachtige ontwikkeling tussen 2011 en 2014 in aantallen deelnemers en areaal in beheer is daar in 2015 dip in gekomen. Deels is deze verklaarbaar uit de bezuinigingen in maatschappelijke stage en in de GGZ, deels door de eis van formele scheiding tussen MEERGroen en Heimanshof, maar er is ook een deels onverklaarbaar aandeel. Gelukkig kunnen we melden dat die dip in 2016 weer achter de rug lijkt.

Ook organisatorisch was 2015 geen ideaal jaar. Na een bestuur waarvan een aantal leden om persoonlijke redenen moest terug treden is er in 2015 een interim bestuur gevormd dat zich ten doel stelde om zich meer op een verdienmodel te focussen in plaats van op maatschappelijke en ecologische meerwaarden. Dat bleek niet te passen op de vrijwilligers structuur van de Stichting. Om die reden is dat interim bestuur groten deels teruggetreden en zijn we sinds najaar 2015 op zoek naar een bestuur en een structuur die beter op elk aar passen.

Op de werk vloer en in het veld zijn er inmiddels en groot aan tal veelbelovende ontwikkelingen, waar echter de formele complement van tot op heden onder bezet blijft.

1.2: De relatie Heimanshof en MEERGroen

De directeur van MEERGroen en de beheerder van De Heimanshof zijn (beide part time) een en de zelfde persoon. Het doel van MEERGroen kan populair omschreven worden als het in heel Nederland uitrollen van de werk wijze van De Heimanshof. Daarom werd hoewel deze organisaties onder 2 besturen vallen , maar er zoveel synergie en overlap is, de burgerparticipatie en ecologisch resultaten tm 2014 beide vermeld in de MEERGroen jaarverslagen. Daartegen bestaat echter in de formeel/juridisch/ economisch denkende deel van de samenleving veel weerstand . Mede door de eis van de gemeente dat de beide organisaties formeel los gekoppeld worden, worden in dit verslag alleen de resultaten van zuiver MEERGroen activiteiten vermeld.

1.3 Organisatie

Bestuur en de raad van advies worden gevormd door leden uit het bedrijfsleven, politiek, maatschappelijke organisaties en de wetenschap.

Bestuur:

Voorzitter: vacant

Secretaris: vacant

Algemeen lid : T. van Oostwaard

Het bestuur komt maandelijks bij elkaar

Raad van Advies

Instellingen, bedrijven, organisaties en overheden die de doelen en waarde van de stichting onderschrijven en willen bekrachtigen, worden van harte uitgenodigd in de raad zitting te nemen en de stichting in

materiële en immateriële zin, gevraagd en ongevraagd te steunen en te adviseren, tijdens en buiten de bestuursvergaderingen.

De raad van Advies wordt gevormd door:

C. Broekhoven : Oud bankdirecteur/Provinciale staten lid: vanaf 2010

C. van Lent : Pastoor: vanaf 2011

W.H.O.Ernst (afgetreden per 31-12-2015 wegens gezondheidsklachten)Van af 2012

Ph. Blom.: Landbouwer: van af 2014

N. Vogelaar: advocaat: Per herfst 2015

R. Cremer: Organisatie adviseur: Per zomer 2015

F. Versteeg: Veranderings manager: Per winter 2015.

R. Hamminga: Specialist Sales management: per winter 2015

Binnen de inmiddels ruime kring van adviseurs wordt de toekomst strategie van MEERGroen uitgestippeld en naar aanleiding daarvan het bestuur en het bestuursmodel vorm gegeven. Dit proces loopt nog bij het schrijven van dit jaarverslag (,aart 2016).

Directeur van Stichting M.E.E.RGroen is F.B. (Franke) van der Laan.

Deze functie combineert Van der Laan met een part-time beheerderschap van De Heimanshof. In zijn werkzaamheden wordt hij bijgestaan door een team, dat deels als ZZP-er wordt betaald en anderdeels op vrijwillige basis werkzaamheden organiseert en begeleidt.

De kern van het team bestaat uit:

- Marike Bos: Communicatie, fondsenwerving
- Hans Millenaar: Groepsbegeleider en coördinator M.E.E.RGroen Werkgroep Park2020
- Eric Jagtman: Coördinator Werkgroep M.E.E.RGroen Heemstede
- Joop v/d Pol en Rob Arends: Coördinatoren Werkgroep Wijktoin Houtwijkerveld

In totaal werden er in 2015 door ca. 500 vrijwilligers bijna 5000 mandagen aan werk verzet. Dit deels binnen de heemtuin en deels erbuiten op ca 200 ha in 30 verschillende projecten. Op de samenstelling van het vrijwilligersbestand en de verschillende projecten wordt verder ingegaan in dit jaarverslag.

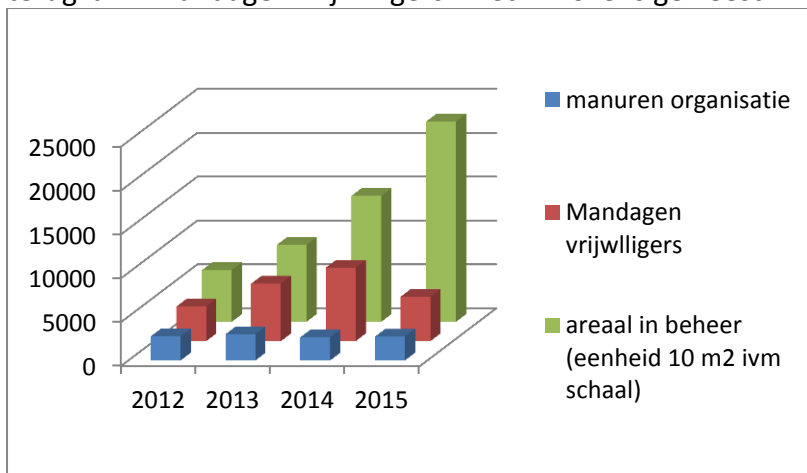
Hoofdstuk 2: Ontwikkeling deelname aan MEERGroen

Sinds 2011 was er een gestage toename in de aantallen deelnemers en in de arealen die we in beheer hebben. Het MEERGroen burgerparticipatie model is zo flexibel mogelijk in het aanbod van werk, zodat bijna iedereen een onderwerp of een moment van zijn gading vindt. Omdat MEERGroen niet veel meer doet dan De Heimanshofwerk principes bij zo veel mogelijk terreinen en gemeentes uitrollen, telden we tot 2014 ook de participatie in De Heimanshof mee (wel apart gespecificeerd). In 2015 is er een proces op gang gekomen, aangestuurd door de Gemeente Haarlemmermeer, die een formele scheiding beoogt binnen een proces dat gericht was (en is) op het creëren van zoveel mogelijk synergie.

Aan onderwerpen varieert het werk van ‘buffelen’ tot fysiek lichte werkzaamheden en gastheer/gastvrouw zijn, stadslandbouw, natuurbeheer en natuurontwikkeling, vissen verzorgen, insecten planten kweken, maken van video documentaires (zie website), fotorapportages, verslagen en educatieve routes, technische werkzaamheden zoals het bouwen van boomhutten, insectenhôtels en nog veel meer. In 2015 werkten we ook mee aan 2 KRO/NCRV ‘BinnensteBuiten’ documentaires die op 4 en 18 november zijn uitgezonden over resp. het Park 2020 voedseltuinproject en de 14 Routes langs ‘Bomen om bij weg te dromen’.

In de tijdsinzet zijn we ook flexibel: Er wordt gestreefd naar een vaste groep die een bepaald project of gebied in ‘moreel eigendom’ neemt en er wekelijks of maandelijks werkt. Deze werkgroepen worden gesteund met vrijwilligers die juist af en toe, b.v. op een teambuildingsdag, op NLDoet, de nationale natuurwerkdag, Earth Day, of voor een stage dag komen helpen. We zeggen wel eens dat het bij MEERGroen elke dag NLDoet en nationale natuurwerkdag tegelijk is. En hoe groter en gemotiveerder de groep is die zich aanmeldt, hoe flexibeler wij worden in het faciliteren van de wensen. Zo wordt er bijna 365 dagen van het jaar activiteiten uitgevoerd op een of meer plaatsen tegelijk.

Onderstaande grafiek geeft de ontwikkeling aan van de activiteiten waarin de Heimanshof niet is meegerekend zoals in voorgaande jaren (dat scheelt in areaal 2 ha, in organisatie inzet circa 2000 manuren en in vrijwilligersmandagen circa 4000 per jaar). Verder laat de Grafiek zien dat de organisatorische inzet vrijwel dezelfde blijft en dat het areaal in beheer nog steeds sterk toeneemt (dit jaar tikt de toevoeging van Landgoed Groenendaal met 90 ha natuurlijk extra aan). Daarbij is ook duidelijk te zien hoe groot de terugval in mandagen vrijwilligers inzet in 2015 is geweest.

De bijbehorende getallen (Excl. bijdrage Heimanshof in tegenstelling tot de eerdere jaarverslagen) zijn:

	2012	2013	2014	2015
manuren organisatie	2748.5	2990.5	2633	2709
Mandagen vrijwilligerswerk	3942	6540.38	8374	5061
areaal in beheer (eenheid 10 m2 ivm schaal)	5880	8755	14350	22825

De meest significante ontwikkelingen in de verschillende projecten zullen hieronder besproken worden.

Hoofdstuk 3: Werkzaamheden inhoudelijk

Er is een groot aantal projecten in uitvoering op velerlei terrein, vooral natuurbeheer en stadslandbouw, maar ook het bouwen van insectenhôtels, de aanleg van boomgaarden, de bouw van natuurspeelplaatsen, de opleiding en begeleiding van stagiaires, jeugdactiviteiten, het organiseren en oprichten van burgerparticipatie platforms. Daarbij komen werkzaamheden voor als voordrachten, lezingen, vergaderingen, websites het opzetten van financiering en organisatie en het maken van documentaires. Het doel van alle projecten is, mensen de gelegenheid te geven kennis, ervaring, beleving en affiniteit op te doen door zelf verantwoordelijkheid te nemen en zelf de handen uit de mouwen te steken voor een stukje leefomgeving.

Hieronder wordt een overzicht en verantwoording gegeven van elke soort activiteit met de naam, het startjaar, het areaal, het aantal deelnemers (in mandagen), de begeleiding/organisatie (in uren) al of niet voorzien van aanvullende opmerkingen.

Na de tabel zullen de nieuwe projecten en de projecten waar zich significante ontwikkelingen bij hebben voorgedaan besproken worden. Er zijn projecten die langer lopen dan Stichting MEERGroen bestaat. Dit komt omdat die projecten vanuit De Heimanshof zijn gestart en in 2011 door MEERGroen zijn overgenomen.

3.1 Weggevalen projecten:

Er zijn een aantal projecten min of meer weggevalen zoals de Kas van restaurant Vork en Mes in Aalsmeer, de begraafplaats Westgaarde in Osdorp, het waterzuiveringsterrein in Hoofddorp en de slow food tuin in de Ripperda Kazerne.

- De kas in Aalsmeer viel weg omdat na het werk wat wij bij de ontginning en de opzet hebben gedaan door Vork en Mes door een betaalde kracht is overgedaan.
- Het veel belovende ecologische beheer van de begraafplaats Westgaarde is helaas weggevalen. Westgaarde voorzag problemen bij de grootste populatie orchideeën van Europa. Dit zou mogelijk het uitstrooien van as van cliënten in de weg kunnen staan.
- Bij het terrein Ripperda kazerne heeft MEERGroen het ontginnen en op poten zetten van de tuin gedragen met kennisoverdracht en in de uitvoering. De coördinator van Ripperda kazerne heeft een eigen bedrijfje opgezet om eigen inkomen te verwerven met de tuin en andere projecten.
- Het waterzuiverings terrein in Hoofddorp is jammer genoeg niet doorgegaan. Er was subsidie toegezegd door Stichting Doen en er was inmiddels toestemming van de eigenaar (Hoogheemraadschap Rijnland). De interne routing en besluitvorming binnen de gemeente nam meer tijd in beslag dan Stichting Doen accepteerde. De subsidietoekenning werd ingetrokken omdat de uitgavetermijn te lang op zich liet wachten.
- Ook onze wekelijkse TV programma bij de lokale omroep: Meertv (in 2013 en 2014) zijn na het wegvallen van de subsidie bij de lokale omroep in 2014 niet weer opgestart, omdat de lokale tv zender is gestopt.

3.2 Nieuwe projecten

Tegenover deze weggevalen projecten staan twee zeer veel belovende nieuwe projecten:

Een in het Landgoed Groenendaal van 90 ha in Heemstede die onze burgerparticipatie in die gemeente op een significant hoger plan heeft gebracht;

Een nieuwe activiteit binnen samenwerkingsverband met projectontwikkelaar Delta in 'het meest duurzame kantoren park van Europa' in de vorm van een voedseltuin, een kas (en een vlinder- en een natuurtuin).

Onderstaand staan de projecten van 2015 aangegeven met de aantallen mandagen en organisatie uren die er in 2015 zijn gemaakt.

Projecten 2015:

Volgnr	Project	startjaar	opp 2015 (ha)	Man Dag *	org. uren	opmerkingen
A	Organisatie					
1	Organisatie	nvt	0	436.75	882	
B	Natuurmarketing					
16	Meertelevise programma's	2012	nvt	10	14.5	
	Flora en Fauna column	2006	nvt	7	26	
17	Monumentale bomenpaden	2011	nvt	131.25	53.5	
12	Boomweggeefactie	2009	nvt	79	8.25	
	Acquisitie		nvt	0	0	
D	Beheer projecten					
2	Fruittuinen	2000	2	79	8	
3	Bloemenweides Floriande	2006	2.5	12.5	4	
4	Bloemenweides Overbos	2008	2	39.75	18.5	
5	Bomen/Insecten/natuurpad Haarlemmermeerse Bos	2007	2	39.25	5	
6	Groene Carré	2009	10	35.75	18	
7	Groene Weelde	2010	35	10.75	9	
10	Robin Hood-Bos	2009	0.3	1	2	
11	Houtwijkerveld wijktuin	2010	2	82.25	46	
13	Beetslaan wijktuin	2011	0.5	5	6	
20	Wandelbos Hoofddorp	2012	6.5	247.38	166	
22	Rotsen veld	2011	0.5	38	29.25	
26	Kaagtuin en Smikkelroute	2008	1	113.25	88	
27	Meermond	2013	5.5	531.5	248.5	
29	Historische Spoorlijn Amsterdam Bovenkerk	2013	15	300.25	123	
36	Boseilanden	2014	10	15	1	
37	Westgaarde begraafplaats	2014	40	26	13	
nieuw	Landgoed Groenendaal	2015	90	248.5	110.5	
E	Bouwprojecten					
8	Insectenhôtels	2009	nvt	399.98	162.25	
9	Struintuin	2010	0.2	194.25	156	onderhoud, opslagplek en boomlabyrint
F	Stadslandbouw					
14	Stadslandbouw met Vork en Mes	2009	1	0	0	
21	Tudorpark wijktuin	2012	0.4	1035.3	22.5	
28	Ripperda Mobiele Moestuin	2013	1	0	0	
40	Groente/Heemtuin Geniedijk	1996	0.2	166.6	231	
nieuw	Voedseltuin Park 2020	2015	0.45	415	212	
	totaal		228.25	5061.01	2709.75	
G (extra)	Educatie					
15	Stagebegeleiding/deelname	2008	nvt	730	1134	64 deelnemers (mandagen en org. Hier ter info: gerekend bij projecten waaraan gewerkt is)

*: Met mandagen worden hier vrijwilligersmandagen aangegeven. Die zijn meestal niet 8 uur, maar 6 uur, waarvan circa 2 uur besteed wordt aan rondleidingen, socialiseren, koffie drinken, etc. en er 4 uur netto echt gewerkt wordt.

3.3 Toelichting bij de soorten projecten en de nieuwe projecten

3.3.1: Organisatie

De organisatie omvat alle activiteiten die niet rechtstreeks aan een project gekoppeld kunnen worden, zoals netwerken en contacten onderhouden, lezingen geven en vergaderen, persberichten schrijven, nieuwe vrijwilligers zoeken plus inwerken en acquisitie activiteiten voordat een project operationeel wordt.

3.3.2 . Natuurmarketing

Naast het onderhouden van een permanente stroom van nieuws over de natuur en de organisatie, wat onder organisatie valt, is er een aantal projecten die meer omvatten, de jaarlijkse boomweggeefactie en het samenstellen van de 14 routes langs 'Bomen om bij weg te dromen'. Deze 14 routes zijn in maart 2015 na 5 jaar van voorbereiding gelanceerd. De routes kunnen zelfstandig worden verkend met de folder of een GPS route en soms worden wij als initiatiefnemers en vormgevers gevraagd om een of meer begeleid wandel- en/of fietstochten te houden. In 2015 werd hieraan door het landelijke KRO/NCRV TV programma Binnenstebuiten een rapportage aan gewijd (op 18 november).

De boomweggeefacties houden in dat er de hele herfst en winter bomen verzameld worden die tussen 21 maart en april weggegeven worden, met alles wat daar aan publiciteit en activiteit bij komt kijken. In 2015 is er geprobeerd een 10.000 tal bomen van de verzamel activiteiten uit te planten in een nieuw stuk Park21. Dat is om technische redenen niet door gegaan.

3.3.3 : Beheerprojecten

Het overgrote deel van de projecten valt onder de beheerprojecten. Een aantal nieuwe projecten en projecten met significante ontwikkelingen wordt hierna besproken. In het jaarverslag 2014 is uitgebreide informatie beschikbaar over de andere projecten.

Heemstede:

In speelbos Meermond wordt sinds juli 2013 gewerkt. Sinds 2014 gebeurt dit door een groeiende werkgroep van 10-20 personen niet meer af en toe, maar elke vrijdag. In februari 2015 was het achterstallig beheer van dit terrein zodanig weggewerkt, dat de groep het zich kon veroorloven om een 2e project in Heemstede op te pakken. Sinds die tijd wordt er om de week in Meermond en in Landgoed Groenendaal gewerkt. Groenendaal is een landgoed van ruim 100 jaar oud dat 90 ha meet. Het landgoed telt talloze monumentale bomen, die echter veelal aan het zicht worden onttrokken door miljoenen zaailingen van esdoorns en beuken. De inzet van Schotse Hooglanders heeft niet gewerkt omdat die esdoorns niet eten. De voormalige boswachter ging het opschot met een bosmaaier te lijf, waardoor de wortelstronken steeds sterker werden. Onze groep met een paar jonge boswachters is bezig om de esdoorns helemaal te verwijderen, Dat is inmiddels op ca 10 ha gebeurd. Tot grote tevredenheid van niet alleen de boswachters, maar ook de eigen vrijwilligersgroep en de vele wandelaars in het landgoed.

Historische Spoorlijn Amsterdam Bovenkerk

Ook op de museum tramlijn is het ecologische beheerwerk in 2013 begonnen met ad hoc dagen. In 2015 is de groep van 2-4 mensen uit de EMA en MEERGroen Hoofddorp gaandeweg uitgegroeid naar 6-15 met

steeds meer deelnemers uit Amstelveen en Amsterdam en is er een ritme van eens in de 14 dagen werken op een zaterdag gevonden. Mede nav onze inzet heeft ook de gemeente Amstelveen het beheer op de dijk buiten de directe nabijheid van de spoorlijn (totaal 7 van de 15 ha) een grotere inzet van aannemers. Wij hebben in 2015 ca 1.5 km van de spoordijk op orde gebracht en de gemeente heeft zeer veel bramenstruweel laten verwijderen op andere stukken. Pas bij werkgroepen van 20-30 mensen die om de week in het Amstelveens en Amsterdamse deel aan het werk zijn kunnen we verwachten dat we de spoordijk ecologisch op orde kunnen krijgen en houden: wat betekent dat we ook lucht krijgen om de karakteristieke biodiversiteit van deze spoordijk tot zijn recht te laten komen. Zover zijn we nog niet, maar er werd in 2015 al 10-20 x meer gedaan dan in 2013.

3.3.4 : Bouwprojecten

Niet iedereen met affiniteit met de doelen van MEERGroen voelt zich betrokken bij het traditionele 'groene' werk van natuurbeheer en stadslandbouw. In de loop der jaren is er daarom een spectrum van werkzaamheden ontwikkeld, waar ook de meer technisch georiënteerde mensen zich betrokken voelen. Ook dat werk kan een bijdrage leveren aan de doelen om de samenleving bij de natuur te betrekken. Het gaat hierbij vooral om het bouwen van insectenhôtels, nestkasten, egelhotels en ook natuurspeelplaatsen. Een extra voordeel van de bouwactiviteiten is, dat het meer weersonafhankelijk is en daarmee een zekere continuïteit in het aanbod van werkzaamheden jaar rond oplevert en extra argumenten voor bedrijven en scholen om MEERGroen te kiezen als stageplek of teambuilding.

In 2015 hebben we 10 grote insectenhôtels, 6 middelgrote, en ca 150 van nestkastformaat gebouwd en kregen we de opdracht van de gemeente Amstelveen om 4 vandalisme bestendige insectenhôtels te bouwen. De 4 vandalisme bestendige hotels zijn in april 2015 geplaatst in 4 wijkparken.

3.3.5: Stadslandbouw

Er is de laatste jaren een sterk groeiende belangstelling voor groenteteelt. We zijn als MEERGroen betrokken bij een aantal projecten met allerlei partners om hierin te voorzien en om belangstellenden de waarde van zelf gezond bewegen en gezond voedsel verbouwen te laten ontdekken:

Park2020 voedseltuin

Naast het station Hoofddorp wordt sinds een aantal jaren een nieuw kantorenpark ontwikkeld met de ambitie om het meest duurzame kantorenpark van Europa te laten zijn. Dat komt op allerlei manieren tot uitdrukking: bv in het 'Cradle to cradle' bouwconcept, in het toepassen van principes uit de 'circulaire economie' en door pogingen om de water kringloop lokaal te sluiten. Door de krediet crisis bleef een deel van het terrein langer braak liggen dan gepland, waardoor er veel wilde vegetatie op schoot. Via het lokale biologische lunchrestaurant zijn we als MEERGroen in gesprek gekomen met de projectontwikkelaar Delta. Het resultaat van die gesprekken was dat er niet een gazon, maar een tijdelijke voedseltuin, een vlindertuin en een natuur tuin op dit terrein gekomen is voor 3 jaar. De voedsel tuin van 0.4 ha, waar ook een kas bij hoort wordt door MEERGroen ontwikkeld en beheerd ten behoeve van het restaurant en afname in het park. In juli 2015, halverwege het groeiseizoen kwam de tuin beschikbaar. Met een 3 tal mensen wordt er bijna elke dag in deze tuin en de kassen gewerkt en op dinsdagmiddag met een grotere ploeg. De ambitie is om deze groep stap voor stap uit te breiden en in de loop van deze 3 jaren ook de mensen uit de kantoren erom heen (30.000 mensen) bij het beheer en het eten uit de tuin te betrekken. Om dat te bereiken worden er steeds activiteiten georganiseerd, zoals zaaifeesten, oogstfeesten en proeverijen. Op die manier wordt ook geprobeerd de biologische cyclus en het 'de handen uit de mouwen steken' in het duurzaamheids concept van Park 2020 een grote rol te geven. Aan dit park werd in 2015 o.a aandacht geschonken door het KRO/NCRV life style programma Binnenstebuiten(op 4 november 2015)

3.3.6: Educatie

Educatie is een prominent onderdeel van de MEERGroen-doelen, dat door alle werkprocessen heenloopt. Een aantal activiteiten heeft een meer dan gemiddeld educatie element en dat zijn vooral de stages en de naschoolse of buitenschoolse opvang-cursussen (NSO/BSO). Aan stages wordt extra aandacht gegeven om jonge professionals en middelbare schoolleerlingen de verbinding tussen de theorie op school en het grote verschil met werkzaamheden in de praktijk te leggen. En dan gaat het vooral om praktisch inzicht, werkmotivatie en het leren toepassen van theorie op alle mogelijke manieren: van rekenen, natuurkunde, scheikunde, topografie, geschiedenis en biologie tot ethiek, marketing, management en politiek.

Stages. Hierbij wordt er onderscheid gemaakt tussen maatschappelijke stages (MAST) en leerwerk-stages. 64 leerlingen maakten in 2015 gebruik van de stage mogelijkheden en dat was fors lager dan de 200 uit 2014 en de meer dan 300 de jaren ervoor. De voornaamste reden dat de aantallen zo teruglopen is de stopzetting van de financiering door de rijksoverheid aan de scholen en de stage makelaars. Alleen de intrinsiek gemotiveerde scholen gaan door. Relevant hier, is dat de mandagen inzet van stages in de tabel hier apart aangegeven staan om aan te geven wat het belang van de stages is, maar niet bij de totaal telling worden opgenomen. De stage-inzet wordt nl. ook opgenomen bij de projecten waaraan de stagiaires hebben gewerkt.